

UNIwersytet Gdański - Wydział Prawa i Administracji

Mateusz Zieliński

Kierunek Studiów: Administracja
Numer Albumu: 170-103

**POLICJA POLSKA W SYSTEMIE ORGANÓW POLICYJNYCH
GENERALNEGO GUBERNATORSTWA (1939 – 1945)**

*Prezentacja licencjacka
wykonana
w Katedrze Powszechnej
Historii Państwa i Prawa
pod kierunkiem
dr Izabeli Nakielskiej*

Gdańsk 2010

Spis treści

WSTĘP	4
I. GENERALNE GUBERNATORSTWO (1939 – 1945).....	5
1. NOTATKA ENCYKLOPEDYCZNA NA TEMAT GENERALNEGO GUBERNATORSTWA	5
2. GENEZA POWSTANIA GENERALNEGO GUBERNATORSTWA	6
<i>A. Zarząd wojskowy.....</i>	<i>6</i>
<i>B. Generalne Gubernatorstwo u progu istnienia</i>	<i>6</i>
LITERATURA.....	11
II. SYSTEM ORGANÓW POLICYJNYCH W GG.....	12
1. POLICJA PORZĄDKOWA	12
2. POLICJA BEZPIECZEŃSTWA (SICHERHEITPOLIZEI – SIPO)	16
LITERATURA.....	16
III. POLICJA POLSKA GG.....	17
1. GENEZA I FORMOWANIE POLSKIEJ SŁUŻBY POLICYJNEJ W GG.....	17
2. ORGANIZACJA POLSKICH ORGANÓW POLICYJNYCH W GG.....	17
<i>A. Policja Polska Generalnego Gubernatorstwa.....</i>	<i>17</i>
<i>B. Polska Policja Kryminalna.....</i>	<i>21</i>
LITERATURA.....	22
ZAKOŃCZENIE	24
BIBLIOGRAFIA	25
ŹRÓDŁA	25

Wstęp

Zagadnienie Policji Polskiej Generalnego Gubernatorstwa jest białą plamą na kartach polskiej historii. O formacji tej przez bardzo długi czas nawet się nie wspominało, a po roku 1990 ukazało się ledwie kilka pozycji. Zagadnienia prawno – ustrojowe tej służby stanowią bardzo ciekawy materiał, którym warto się zająć.

W rozdziale pierwszym przedstawiono Generalne Gubernatorstwo (GG) – hitlerowską jednostkę terytorialno – administracyjną utworzoną na ziemiach polskich, jej historię, ustrój i organy. Rozdział drugi traktuje o systemie organów policyjnych Gubernatorstwa, o służbach, będących podporą reżimu niemieckiego. Przedstawia skomplikowany system zależności pomiędzy poszczególnymi formacjami, ich zadania oraz strukturę. Trzeci, ostatni rozdział zawiera informacje o instytucji, jaką była Policja Polska, o jej genezie, organizacji i historii.

I. GENERALNE GUBERNATORSTWO (1939 – 1945)

1. Notatka encyklopedyczna na temat Generalnego Gubernatorstwa

Generalne Gubernatorstwo, Generalna Gubernia, GG, jednostka administracyjno-terytorialna, utworzona na podstawie dekretu Kanclerza Rzeszy Adolfa Hitlera z 12 października 1939, z mocą obowiązującą od 26 października 1939.

GG na początku swego istnienia miało obszar około 95 tys. km², który zamieszkiwało ponad 12 milionów ludności. Dzieliło się na cztery dystrykty: Warszawa, Radom, Lublin i Kraków. W sierpniu – wrześniu 1941 roku dołączono piąty dystrykt „Galicja” ,utworzony z wcześniej zajętych przez ZSRR terenów II RP, to jest województw lwowskiego, tarnopolskiego, stanisławowskiego i wołyńskiego. Wówczas obszar GG wynosił 145 tys. km², zamieszkiwany przez 16,5 miliona mieszkańców.

Naczelną władzę sprawował generalny gubernator, mający swą siedzibę w Krakowie, stanowisko to przez cały czas istnienia GG pełnił Hans Frank, podlegający bezpośrednio Hitlerowi. GG było rządzone przy pomocy policji i służby bezpieczeństwa. Od pierwszych dni okupacji zakazano działalności wszystkim partiom politycznym, organizacjom społecznym, kulturalnym i sportowym, zamknięto teatry i kina, nie zezwalano na uruchomienie szkolnictwa średniego i wyższego. Poza najniższymi stanowiskami w administracji i gospodarce, które mogli pełnić Polacy lub Ukraińcy, wszystkie funkcje kierownicze pełnili Niemcy. Zmuszano obywateli polskich do podpisywania niemieckiej listy narodowościowej (Volksdeutsche), dokonywano pacyfikacji wsi i osiedli, wydano specjalne prawo karne dla Polaków i Żydów, które w każdym przypadku dopuszczało karę śmierci, w oparciu o takie prawo działały niemieckie sądy specjalne. Spośród 6 milionów obywateli polskich, którzy stracili życie podczas okupacji, cztery miliony stanowiła ludność Gubernatorstwa-Generalnego.

Na ziemiach polskich istniało ponad 2 tysiące obozów i ich filii, a Polacy stanowili połowę cudzoziemskich robotników w Niemczech. Dokonywano masowych wysiedleń ludności polskiej, szczególnie w okolicach Radomia, Sandomierza, a największe z nich miało miejsce na Zamojszczyźnie (listopad 1942 - lipiec 1943). Prowadzono także łupieżczą politykę ekonomiczną, zakłady produkcyjne pracowały na rzecz wojska i wojny, wywóz żywności z GG znacznie przekraczał eksport artykułów żywnościowych całej przedwojennej Polski. Eksploatacja polskiej wsi nie pozostawała

bez wpływu na sytuację żywnościową w miastach, szerzył się głód, choroby, znacznie zwiększyła się śmiertelność

„Generalne Gubernatorstwo dla okupowanych polskich obszarów” (w dniu 24 lipca 1940 roku zostają tylko dwa pierwsze człony nazwy, która notabene została wymyślona na potrzeby polityki zagranicznej) istniało od października 1939 roku do stycznia 1945 roku, kiedy to generalny gubernator i rząd GG ewakuował się z Krakowa na zachód, do Bawarii, gdzie w miejscowości *Neuhaus am Schliersee* (obecnie dzielnica miejscowości Schliersee) urządził filię Generalnego Gubernatorstwa w Polsce (*Außenstelle des Generalgouvernements Polen*). Fila funkcjonowała do 4 maja 1945 roku, kiedy to Frank został aresztowany przez amerykańców. Po zakończeniu wojny, za zbrodnie popełnione na ludności GG skazano na karę śmierci w procesie norymberskim Hansa Franka. Taki sam wyrok wymierzył Najwyższy Trybunał Narodowy w Warszawie szefowi rządu GG J. Buhlerowi i gubernatorowi dystryktu warszawskiego L. Fischerowi.

2. Geneza powstania Generalnego Gubernatorstwa

A. Zarząd wojskowy

Powstanie Generalnego Gubernatorstwa było następstwem klęski Polski w kampanii wrześniowej 1939 roku. Pierwszym krokiem do utworzenia tej parapaństwowej jednostki administracyjnej było wydanie przez Adolfa Hitlera dekretu o organizacji zarządu wojskowego z 25 września 1939 roku. Pełnię władzy na okupowanych terenach polskich jako *Oberbefehlshaber Ost* (niem. głównodowodzący na wschodzie) przejął generał Karl Rudolf Gerd von Rundstedt, 20 października zastąpił go gen. Johannes von Blaskowitz. Naczelnym szefem administracji cywilnej przy zarządzie został dr Hans Frank. Krótki okres rządów wojskowych zakończył się z dniem 12 października, gdy Hitler podpisał dekret o administracji okupowanych ziem polskich i o utworzeniu „Generalnego Gubernatorstwa dla okupowanych polskich obszarów” (dalej będą jako zamienniki stosowane nazwy Generalna Gubernia albo skrót „GG” – przyp. aut.). Dekret wchodzi w życie 26 października.

B. Generalne Gubernatorstwo u progu istnienia

Podwaliny istnienia Generalnej Guberni określono w *Dekrecie Fuhrera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej o administracji okupowanych polskich obszarów z dnia 12 października 1939 roku* (dotyczący utworzenia GG i przekazaniu władzy

generalnemu gubernatorowi Hansowi Frankowi). Akt ten miał rangę konstytucyjną dla GG. Jego paragraf 5 punkt 1 głosił: „*Rada Ministrów dla obrony Rzeszy, pełnomocnik ds. Planu Czteroletniego oraz Generalny Gubernator mogą ustanawiać prawo w drodze rozporządzeń*”. Rada Ministrów rzadko korzystała z swoich uprawnień, a mianowanie jeszcze w 1939 roku Hansa Franka pełnomocnikiem PP. Planu Czteroletniego spowodowało, że w praktyce stał się on jedynym prawodawcą na terenie GG, a jego akty prawne, pomimo nazywania ich „rozporządzeniami” miały moc ustawy. Aktami podstawowymi były „zarządzenia administracyjne” wydawane przez Sekretarza Stanu „rządu” GG dr Josefa Buhlera oraz „zarządzenia policyjne” wydawane przez Wyższego Dowódcę SS i Policji. Prawo wydawania zarządzeń mieli też gubernatorzy dystryktów oraz starostowie, których akty musiały być zgodne z aktami wyższego rzędu. Na zasadzie wyjątku ustanawiał prawo w GG bezpośrednio Kanclerz Rzeszy drogą dekretów, które w systemie prawnym GG stały najwyżej.

Ustrój prawny GG oparto na zasadach wódzostwa i jedności administracji, przez co miał on charakter jednolity w porównaniu do ustroju III Rzeszy. Można to stwierdzić na podstawie wzmiankowanego wyżej dekretu, który stanowił:

§ 3. (1) *Generalny Gubernator podlega bezpośredni mnie (tj. A. Hitlerowi – przyp. aut.)*
(2) *Generalnemu Gubernatorowi porucza się wszystkie działy administracji*

Ustrój GG Niemcy zbudowali na wzorze ustroju kolonii, które posiadali do czasu wybuchu I wojny światowej. Gubernia nie była częścią III Rzeszy, ale podlegała jej suwerenności. Nie istniało pojęcie „obywatel GG”. Władzę ustawodawczą sprawował Kanclerz Rzeszy, a z jego delegacji Generalny Gubernator. Przy Gubernatorze rezydowali przedstawiciele różnych niemieckich instytucji centralnych, a on sam posiadał swojego przedstawiciela „dyplomatycznego” w Berlinie, przez co GG nabierało charakteru *parapaństwa*. Parapaństwowy charakter wzmacniał fakt posiadania przez GG banku emisyjnego, rządu i izby kontroli, które te instytucje w koloniach niemieckich nie występowały. Generalna Gubernia była oddzielona od Rzeszy granicą paszportową, dewizową, walutową i celną, a podległość tej jednostki wobec Rzeszy istniała prawnie tylko poprzez osobę Generalnego Gubernatora, który był mianowany i bezpośrednio podległy Kanclerzowi. Urzędy GG nie były ekspozyturami urzędów centralnych Rzeszy, a H. Frank bardzo dbał o podkreślanie ich niezależności.

Budowa administracji została zakończona w zasadzie do końca 1941 roku, i poza zmianami dotyczącymi spraw bezpieczeństwa w 1943 przetrwała bez zmian do końca okupacji.

3. Administracja cywilna

Podwaliny ustroju GG określono w następujących rozporządzeniach:

- *Pierwsze rozporządzenie o odbudowie Administracji okupowanych polskich obszarów z dnia 26 października 1939 roku* (dotyczące podziału administracyjnego GG),
- *Rozporządzenie celem zwalczania czynów gwałtu w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 31 października 1939 roku* (rozporządzenie Hansa Franka wprowadzające karę śmierci za wszelkie przewinienia wobec władz niemieckich),
- *Drugie rozporządzenie o odbudowie Administracji Generalnego Gubernatorstwa (Rozporządzenie o jedności Administracji) z dnia 1 grudnia 1940* (rozporządzenie Hansa Franka dotyczące zakresu władzy rządu GG, gubernatorów oraz starostów),
- *Trzecie rozporządzenie o odbudowie Administracji Generalnego Gubernatorstwa (organizacja rządu Generalnego Gubernatorstwa) z dnia 16 marca 1941 roku*,
- *Rozporządzenie w sprawie Administracji Galicji z dnia 1 sierpnia 1941 roku*.

Jak już wspomniałem, ustrój GG budowany był w oparciu o zasadę jedności administracji (*Verwaltungseinheit*) i zasadę wodzostwa (*Fuhrerprinzip*). Pełnię władzy pełnił generalny gubernator dr nauk prawnych Hans Frank, mianowany przez Kanclerza Rzeszy i formalnie tylko jemu podległy. Zastępcą gen. Gubernatora do maja 1940 roku był dr Artur Seyess – Inquart, a potem dr Joseph Buhler.

Organem władzy wykonawczej był urząd generalnego gubernatora, zwany potem „rządem GG”. Nazwa „rząd” pojawiła się oficjalnie po raz pierwszy w *Drugim rozporządzeniu*, a praktycznie już w lipcu 1940 roku, wraz z zmianą nazwy GG i wykreśleniem słów „dla okupowanych polskich obszarów”. Na czele rządu stał dr Buhler, któremu z tej racji przysługiwał tytuł sekretarza stanu, przyznany Mu przez Hitlera już w lutym 1940 roku. Na „rząd GG” składały się:

- sekretariat stanu,
- wydziały, które były odpowiednikami ministerstw, w liczbie dwunastu,
 - od marca 1941 główne wydziały, z kierownikami na czele (od lipca 1940 z prezydentami na czele),
 - podlegały im urzędy centralne, takie jak Dyrygent Banku Emisyjnego w Polsce czy Naczelny Urząd Kontroli Skarbowej
- do rządu, jako doradcy, wchodzili :

Wyższy Dowódca SS i Policji (HSSuPzf)

Dowódca Policji Porządkowej w GG (BdO)

Dowódcy Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w GG (BdS)

Poza tym, przy rządzie GG urzędowało stale 11 pełnomocników władz naczelnych urzędów Rzeszy

Na czele dystryktu stał szef dystryktu, potem (od września 1941 roku) zwany gubernatorem dystryktu. Gubernator posiadał własny urząd, którym kierował szef urzędu. W myśl zasady *jedności administracji* miał on strukturę identyczną jak rząd GG z niewielkimi uproszczeniami.

Dystrykty z kolei dzieliły się na powiaty. Wyróżniano powiaty miejskie („grodzkie”) i wiejskie („ziemskie”), na czele których stali starostowie miejscy lub wiejscy. W wrześniu 1941 roku Gubernatorstwo liczyło sobie 57 powiatów wiejskich i 7 powiatów miejskich. W miastach nie będących siedzibami powiatów, lub w dużych powiatach wiejskich dla zarządzania jego częścią utworzono ekspozytury starostwa (komisariaty) z odpowiednio komisarzem miejskim lub wiejskim na czele. Starostwa powiatowe były organizacyjnie uproszczonymi kopiami urzędów dystryktowych.

Starostowie sprawowali nadzór nad samorządem polskim, który samorządem pozostał tylko z nazwy. Pozostawiono organy wykonawcze gmin, a aktywa przedwojennych powiatów (które były mniejsze od powiatów GG) przejęły związki gmin. Burmistrzowie, wójtowie i sołtysi stali się tylko wykonawcami niemieckich zarządzeń. W miastach istniały Zarządy Miejskie o strukturze niemal identycznej jak przedwojenna, które posiadały niemieckich urzędników – nadzorców wg. klucza resortowego. Z czasem, gdy z powodu powołań do wojska liczba niemieckich urzędników zaczęła maleć, nadzór nad Zarządami scalono w tzw. decernaty, które kontrolowały po kilka wydziałów zarządu lub przedsiębiorstw miejskich o podobnym profilu działania. W stosunku do dzielnic zamieszkałych przez Niemców możliwości polskich zarządów były ograniczone, a dzielnice żydowskie zupełnie wyłączone spod jurysdykcji i przekazane wyłącznej kontroli wyznaczonych do tego komisarzy.

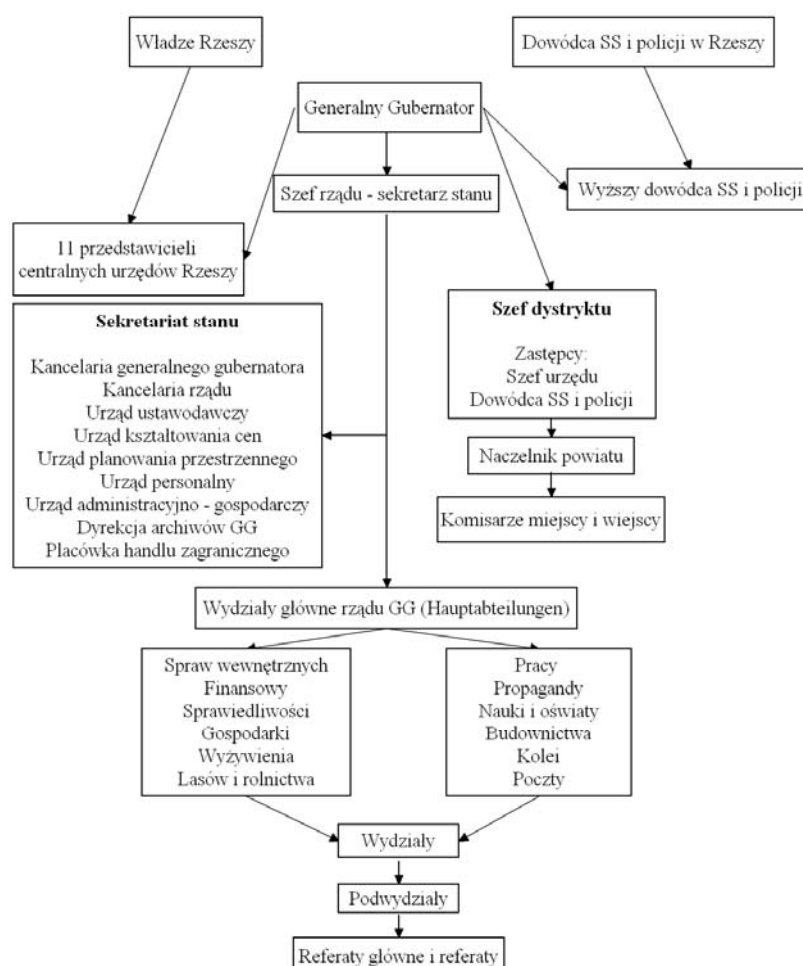
W roku 1942 doszło do przekształceń w ustroju Generalnej Guberni, a ich podstawą były następujące akty prawne:

- *Dekret Fuhrera o utworzeniu Sekretariatu Stanu do Spraw Bezpieczeństwa w Generalnej Guberni z dnia 7 maja 1942 roku,*
- *Dekret Fuhrera o administracji Generalnej Guberni z dnia 7 maja 1942 roku* (dotyczący mianowania sekretarza stanu PP. bezpieczeństwa zastępcą generalnego gubernatora)

- Dekret o przekazaniu kompetencji służbowych Sekretarzowi Stanu do Spraw Bezpieczeństwa w Generalnej Guberni z dnia 3 czerwca 1942 roku (dekret H. Franka określający kompetencje władz policyjnych w GG)

Przyczyną reformy ustroju był narastający konflikt pomiędzy władzą cywilną z Frankiem na czele, a władzą policyjną z Wyższym dowódcą SS i Policji generałem Krugerem, któremu patronował Reichsführer SS H. Himmler. Narastający polski ruch oporu w GG spowodował, że Gubernia stała się w jeszcze większym stopniu niż poprzednio „państwem” policyjnym, gdzie służby policyjne często działały samodzielnie ignorując lub ingerując w uprawnienia administracji cywilnej.

I. Schemat władz generalnej guberni (III 1941)

Gubernator Frank usilnie walczył o zachowanie niezależności swojej administracji, jednakże to władze policyjne stopniowo zdobywały coraz szerszy zakres władzy, co najlepiej ukazuje schemat II.

Razem z powstaniem administracji cywilnej okupant ustanowił nowy ustrój sądownictwa na terenie GG. Charakteryzował się on podziałem na sądownictwo polskie i niemieckie. Sądownictwo polskie dzieliło się na sądy grodzkie, okręgowe i apelacyjne, przy zachowaniu przedwojennej struktury. Orzekały one w sprawach Polaków, Ukraińców, Żydów i Białorusinów. Obowiązywało polskie prawo cywilne i karne. Jednak sądy polskie były kompetentne tylko wtedy, gdy nie zachodziła właściwość sądów niemieckich. W sprawach karnych sądy polskie orzekały wtedy, gdy niemiecka prokuratura daną sprawę polskiej prokuraturze przekazała. Kierownik wydziału sprawiedliwości w urzędzie dystryktu mógł zażądać „sprawdzenia” wyroku polskiego sądu przez niemiecki sąd wyższy w przeciągu sześciu miesięcy od jego uprawomocnienia się.

Sądy niemieckie dzieliły się na trzy piony: sądy zwyczajne tak zwane niemieckie, sądy specjalne oraz policyjne sądy doraźne. Sądy zwyczajne dzieliły się na zwykłe i wyższe. Wydawały orzeczenia w trybie normalnym w sprawach karnych i cywilnych Niemców, Volksdeutsche, Czechów i Słowaków. Sądy specjalne zajmowały się przestępstwami politycznymi, przestępstwami na szkodę Rzeszy czy GG oraz zbrodniami natury kryminalnej. Na przełomie lat 1942/43 ustalono zasadę, że w wszystkich poważnych wypadkach przestępstw dokonanych przez „nie-Niemców” sąd specjalny zadecyduje, czy sprawę będzie rozpatrywał sam, czy przekaże ją sądowi polskiemu. Trzeci pion to „policyjne sądy doraźne” nieuwzględnione oficjalnych dokumentach władz cywilnych GG. Sądami było one tylko z nazwy, w rzeczywistości były to kolegia składające się z trzech oficerów policji Sipo, które w 90% przypadków ferowały wyroki śmierci na oskarżonych. Zakres spraw „rozpatrywanych” przez te „sądy” z czasem się powiększał, obejmując wszystkie czyny zakwalifikowane jako „antyniemieckie”.

LITERATURA

1. Pospieszalski Karol Marian, *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce, część II – Generalna Gubernia*, Poznań: Instytut Zachodni, 1958
2. Piotrowski Stanisław, *Dziennik Hansa Franka*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1956

II. SYSTEM ORGANÓW POLICYJNYCH W GG

W III Rzeszy pozycja aparatu bezpieczeństwa była bardzo wysoka, a w GG jeszcze wyższa ze względu na jej pierwszorzędną rolę w hitlerowskich planach eksterminacyjnych. Podczas gdy struktura administracji w GG miała charakter dość jednolity, to w policji niemieckiej istniały obok siebie formy organizacyjne sprzed 1933 roku, jak i te wprowadzone później przez Heinricha Himmlera, z których najważniejsza to nowa hierarchia dowódców. Na czele w GG stał Wyższy Dowódca SS i Policji generał Friedrich Kruger ,a od listopada 1943 generał Wilhelm Koppe. Policja niemiecka w GG była podzielona na dwa odrębne piony, na policję porządkową i policję bezpieczeństwa (Ordnungspolizei – Orpo i Sicherheitpolizei – Sipo).

1. Policja Porządkowa

Orpo, ściśle związana z władzami administracyjnymi, dzieliła się na dwie służby – na Schutzpolizei des Reiches (Schupo – Policja Ochronna), pełniącą służbę w miastach (norma w Rzeszy, w GG sprawa wyglądała nieco inaczej), oraz na Gendarmerie des Reiches (żandarmeria, nie mylić z żandarmerią polową), pełniącą służbę na pozostałych terenach GG. Policja porządkowa była najbardziej klasyczną niemiecką służbą policyjną, jej rolą było nadzorowanie innych formacji wchodzących w skład pionu Orpo oraz służba porządkowa i patrolowa, a w razie potrzeby – wszelkie inne czynności policyjne.

Schupo pełniło służbę w stolicach dystryktów, w powiatach miejskich oraz w Chełmnie i Stanisławowie. W każdym z tych miast utworzono Einzelddienstkommando der Schutzpolizei des Reiches z Komendantem Schupo na czele. W innych, ważniejszych miastach, istniały placówki Schupo, które od strony służbowej podlegały komendantowi dystryktowemu. Szupo w lipcu 1940 roku liczyło sobie około 400 funkcjonariuszy, w tym 140 w Warszawie.

Na terenach pozamiejskich analogiczną rolę odgrywała Żandarmeria. Na jej czele stał komendant dystryktowy. Jednostką pośrednią pomiędzy komendanturą a

plutonem żandarmerii było Naczelnictwo Żandarmerii (Gendarmerie – Hauptmannschaft) obejmujące zazwyczaj teren trzech powiatów. Pluton żandarmerii obejmował swą jurysdykcją jeden powiat wiejski. Na terenie powiatu pluton wystawiał (powstające od końca 1940 roku) posterunki, w liczbie od 2 do 4. Etat wynosił 1 + 12 lub 1 + 15 żandarmów. W kwietniu 1940 roku cała żandarmeria w GG liczyła sobie 1800 ludzi.

Policja Porządkowa obejmowała także Policję Polską Generalnego Gubernatorstwa (PP GG). To „polskich kolegów” niemieckie siły policyjne obarczały wszystkimi zadaniami z zakresu klasycznej służby policyjnej, a tym samym uzyskiwały wysoki poziom operatywności w realizacji polityki hitlerowskiej na ziemiach okupowanych. Kwestia ta została uregulowana zarządzeniem Reichsführera SS Heinricha Himmlera w dniu 5 maja 1940. Pisał on: *„Zapewnienie ogólnej służby policyjnej w GG jest zadaniem polskiej policji. Niemiecka policja wkracza tylko wówczas, jeśli wymaga tego interes niemiecki oraz nadzoruje polską policję”*.

Zasadniczymi elementami struktury Orpo były: Schupo, żandarmeria i Policja Polska GG. Wymienione niżej formacje miały charakter pomocniczy w stosunku do tych trzech.

Policja pomocnicza (Hilfspolizei – Hipo) powstała w grudniu 1939 roku. Rekrutowała się z Volksdeutschów. Jej funkcjonariusze nie stanowili odrębnej formacji, po prostu zasilali poszczególne jednostki czy posterunki Schupo czy żandarmerii. Hipo zaczęto likwidować w 1940 roku ze wzg. na niską jakość kadr (rolnicy, osoby z niskim wykształceniem etc.). Nieliczne pododdziały istniały jeszcze w 1943 roku.

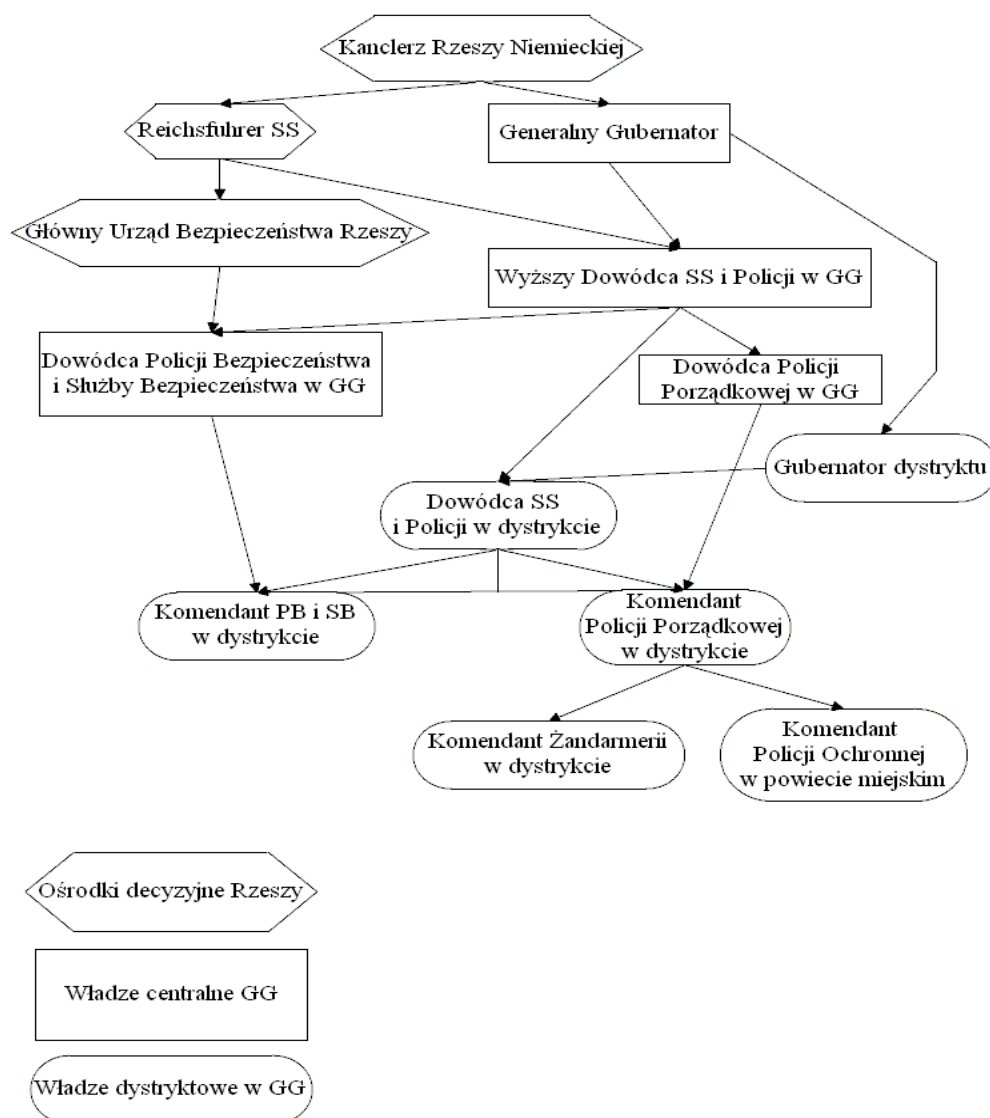
Sonderdienst (Służba Specjalna) – składała się również z Volksdeutschów. Powołał ją do życia Hans Frank na mocy *Rozporządzenia o utworzeniu Służby Specjalnej z dnia 6 maja 1940 roku*. Miała to być policja własna rządu GG, którą mogli dysponować samodzielnie według uznania i potrzeby kierownicy administracji poszczególnych szczebli. Zwierzchnictwo nad tą formacją było przyczyną zatargów H. Franka z generałem Krugerem. Liczyła od 3 do 5 tysięcy ludzi i wykonywała zadania administracyjno – techniczne, rzadko wspomagając inne formacje w zadaniach antypartyzanckich.

Ukraińska Policja Pomocnicza była zorganizowana podobnie jak PP GG. Służyła w dystrykcie Galicja i w ośmiu południowo – wschodnich powiatach dystryktu Kraków i Lublin, gdzie nie wprowadzono PP. Istniała od pierwszej połowy 1940 do maja 1944 roku.

W skład Orpo wchodziły też, na zasadach autonomicznych, tak zwane policje resortowe, takie jak: Ochronna Policja Kolejowa, Ochronna Policja Wodna, Straż Przemysłowa, Straż Leśna, Straż Pocztowa i inne.

[illegible]

III. Schemat władz administracyjno-policyjnych GG

Od 1943 roku w skład Orpo wchodziły różne pułki i bataliony SS, policyjne, ochronne czy wartownicze. Z klasyczną policją miały one mało wspólnego. W dużej części składały się z osób nie będących Niemcami i wśląwały się sianiem terroru wśród polskiej ludności.

Odrębnym zagadnieniem jest problem żydowskich organów policyjnych w gettach na terenie GG. Nie wchodziły one w skład Orpo, ale podlegały jej ogólnemu nadzorowi, na ogół sprawowanemu przez miejscową komendę Policji Polskiej.

2. Policja Bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei – Sipo)

Policja Bezpieczeństwa w GG była integralnie połączona z Służbą Bezpieczeństwa w Urzędzie Sipo i SD. Pion Sipo składał się z dwóch służb:

- Tajnej Policji Państwowej (Gestapo)
- policji Kryminalnej (Kripo)

Służba Bezpieczeństwa nie była policją, ale elitarną służbą w ramach NSDAP. Spełniała rolę inspiracyjną wobec policji niemieckich oraz pełniła zadania informacyjno – wywiadowcze, zajmowała się też nadzorem nad instytucjami okupacyjnymi.

Gestapo było główną egzekutywą policyjną w walce z ruchem oporu i organizatorem eksterminacji ludności GG. Gestapo w Guberni liczyło sobie około 1200 funkcjonariuszy w kwietniu 1940 roku, w grudniu 1943 zaś – prawie 2000. Pomimo małej liczby funkcjonariuszy Gestapo było bardzo operatywne dzięki rozbudowanej sieci agentów i donosicieli.

Zadania Kripo były odmienne w Rzeszy i w GG. W Rzeszy zajmowała się zwalczaniem bandytyzmu i przestępstw pospolitych, w GG zaś zajmowała się głównie pomocą dla Gestapo oraz nadzorowaniem polskiej Policji Kryminalnej (PK). Czasem pełniła też swoje „normalne” funkcje wobec osób narodowości niemieckiej, o ile sprawy nie przejęło Gestapo. Stan osobowy Kripo w GG wahał się od 200 do 400 pracowników. Niemieckie Kripo posiadało konstrukcję szkieletową, którą wypełniano „tkanką” złożoną głównie z polskich funkcjonariuszy Policji Kryminalnej, ale także z Ukraińców, Białorusinów i Volksdeutschy. Ci ostatni, w ramach Sipo, mogli służyć tylko w ramach polskiej PK, gdyż Kripo, Gestapo, Schupo i żandarmeria mogły się składać tylko z Reichsdeutschów (obywateli Rzeszy).

LITERATURA

1. Borodziej Włodzimierz, *Terror i polityka. Policja niemiecka a ruch oporu w GG 1939 – 1944*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1985
2. Kozera Łukasz, Wojtasik Mieczysław, *Zarys administracyjny niemieckiej okupacji Generalnej Guberni*, Chełm: Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej, 2008
3. Madajczyk Czesław, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce tom I*, Warszawa: PWN, 1970
4. Madajczyk Czesław, *Generalna Gubernia w planach hitlerowskich*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961

III. POLICJA POLSKA GG

1. Geneza i formowanie polskiej służby policyjnej w GG

Policja Polska powstawała na gruzach przedwojennej Policji Państwowej, opierając się na jej kadrach i aktywach. Podstawą do formowania nowej służby była Policja Państwowa miasta Warszawy, która w swej masie pozostała na miejscu i nie wykonała rozkazu władz polskich dot. ewakuacji na wschód, aktywnie uczestnicząc w obronie stolicy. Po podpisaniu kapitulacji korpus pozostał w służbie, stając punktem zbornym dla zwalnianych z niewoli funkcjonariuszy. W celu zapewnienia dopływu wystarczającej liczby kadry w dniu 30 października Wyższy Dowódca SS i Policji generał Kruger wydał odezwę, w której pod groźbą surowych kar wzywał polskich policjantów do zgłoszenia się i podjęcia służby. W dniu 3 listopada Hans Frank wydał *Rozporządzenie o udzielaniu wynagrodzenia znowu zatrudnionym urzędnikom i funkcjonariuszom polskim*. Do grudnia 1939 roku PP powstawała niejako „nielegalnie” działając na podstawie przedwojennych przepisów i cichego przyzwolenia władz niemieckich. Dopiero 17 grudnia Frank wydaje *Zarządzenie o organizacji polskiej policji*. Datę tą traktować należy jako formalną datę utworzenia PP GG.

2. Organizacja polskich organów policyjnych w GG

A. Policja Polska Generalnego Gubernatorstwa

Grudniowe zarządzenie Franka, które notabene nie było wydrukowane w oficjalnym publikatorze prawa GG, zmieniło charakter PP z organu państwowego w policję komunalną. Jednak zależność policji od polskiego samorządu była czysto formalna i ograniczała się do spraw budżetowych. Najwyższym stanowiskiem kierowniczym w PP był szczebel komendanta miejskiego lub powiatowego, na którym struktura polska kończyła się. PP GG można traktować jako zbiór organizacji powiatowych, spiętych wspólną klamrą struktury policji niemieckiej.

Jednostkami wykonawczymi PP były komisariaty i posterunki, zazwyczaj umieszczone w lokalach przedwojennych. Działalność Policji Polskiej jako instytucji porządkowej obejmowała:

- służbę patrolową o charakterze prewencyjnym i porządkowym
- nakładanie mandatów karnych

stosowanie aresztu tymczasowego

legitymowanie osób, przeszukania lokali

- dyżury wewnętrzne
- służbę wartowniczą
- nadzór nad nieruchomościami (meldunki, stan sanitarny, kontrola porządku)
- nadzór nad ruchem ulicznym
- służbę przemysłowo – handlową (zwalczanie nielegalnego handlu)
- służbę asystencyjną – asystowanie urzędnikom w trakcie ich czynności służbowych
- dochodzenia w zakresie przestępstw pospolitych
- inwigilację środowisk przestępczych

Poza tym PP wykonywała też zadania zlecone przez władze niemieckie:

- nadzór nad ruchem przesiedleńców
- udział w biernej obronie przeciwlotniczej
- kontrola przestrzegania godziny policyjnej
- ochrona przeciwpożarowa i współpraca z polskimi strażami pożarnymi (W Rzeszy w skład Orpo wchodziły straże pożarne; w GG dotyczyło to OSP i jednostek byłej PSP)

Zakres faktycznych uprawnień PP wobec ludności polskiej stale się powiększał, przy jednoczesnym ograniczeniu kompetencji wobec Niemców i Volksdeutsche. Ułatwiała to Niemcom dokonywanie przestępstw na szkodę ludności polskiej, a interweniującego policjanta narażało na niebezpieczeństwo.

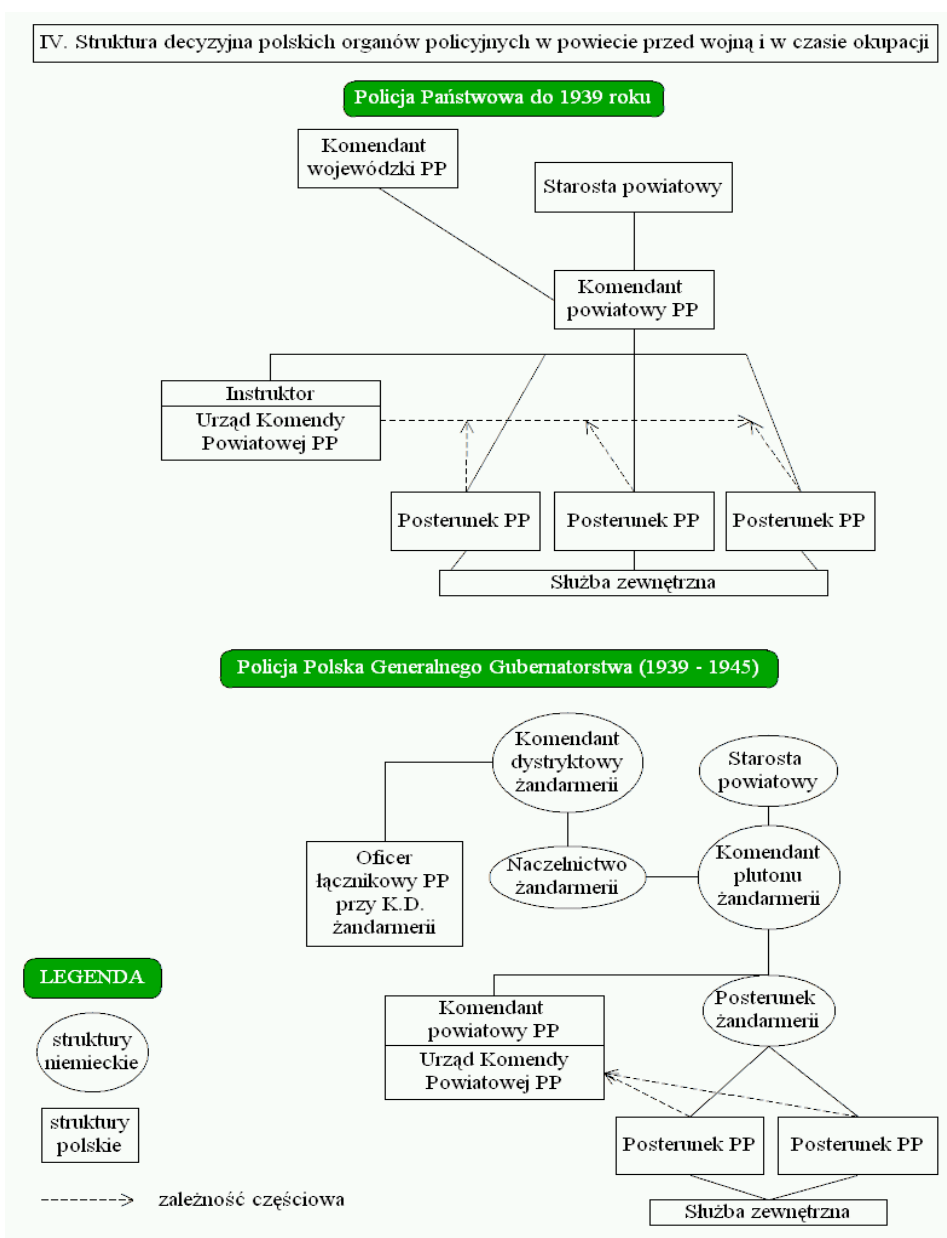
Sprawy kadrowe PP były w zasadzie regulowane według zasad przedwojennych. Jedyną różnicą była zmiana statusu z funkcjonariusza państwowego na komunalnego. Od września 1941 roku w PP wyróżniano trzy kategorie pracowników: zawodowych funkcjonariuszy, tj. szeregowych i oficerów, pracowników cywilnych oraz kandydatów na szeregowych PP. Służba w PP miała charakter przymusowy, opuszczenie służby traktowano jak dezercję.

Jak widać na schemacie IV, struktura polska nie wychodziła powyżej powiatu. Oprócz przedstawionej na schemacie, typowej struktury powiatowej, istniały jeszcze dwa typy. Typ podstawowy wyróżniał się tym, że od 1941 roku istniało jeszcze ogólnie posterunku grupowego PP. Obejmował on obszar pracy rejonowego posterunku żandarmerii, dzięki czemu ten ostatni uzyskał organ kierowania pozostałymi polskimi placówkami, oczywiście kosztem władzy polskiej komendy powiatowej. Pozycja komendanta powiatowego systematycznie malała, od rzeczywistego zwierzchnika policji, przez organ tylko ogólnie-nadzorczy (od 1941 roku) do roli

figuranta w latach 1943-45. Drugi typ charakteryzował się tym, że oprócz posterunków istniały także komisariaty, jako jednostki wykonawcze w większych gminach miejskich, liczące od 30 do 60 funkcjonariuszy. Trzeci typ odróżniał się od dwóch poprzednich tą cechą, iż jednostki PP w 7 wybranych powiatach (m.in. opatowskim, starachowickim, piotrkowskim) komendy miejskie podlegały Schupo, a posterunki – żandarmerii. Od 1942 roku normą stało się przydzielanie polskim strukturom niemieckich kierowników na czas np. „akcji żniwnych”, co miało zapewnić zabezpieczenie niemieckich interesów.

W PP służyli w 98% Polacy, niewielu było Volksdeutschtów (jednorazowo od 40 do 70 osób, bez uwzględnienia rotacji), którzy mogli przejść do Schupo lub żandarmerii. Stan liczebny PP przez cały okres okupacji wykazywał tendencję wzrostową:

- w styczniu 1940 roku 175 oficerów i 8630 szeregowych

- w kwietniu 1942 roku 209 oficerów i 11.291 szeregowych

W PP było 6 stopni oficerskich: podporucznik, porucznik, kapitan, major, podpułkownik i pułkownik (w praktyce najwyższy stopień pułkownika nigdy nie był nadany) oraz trzy kategorie funkcjonariuszy w korpusie szeregowych: kandydaci, podoficerowie młodszy (posterunkowi i starsi posterunkowi) i podoficerowie starsi (sierżanci i starsi sierżanci)

Istotne zmiany zaszły w zakresie odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz karnej funkcjonariuszy PP. Kary dyscyplinarne (kary drobne: służba poza kolejnością, ostrzeżenie, nagana, kilkudniowy areszt, najwyższa – wydalenie ze służby bez prawa do emerytury) były wymierzane za wykroczenia przeciwko przepisom służbowym. Uprawnienia dyscyplinarne mieli polscy kierownicy, od dowódców posterunków, przez komendantów miejskich i powiatowych, na niemieckich władzach nadzorczych kończąc.

Wydalenie ze służby było stosowane w przypadku stwierdzenia tzw. „niełojalności politycznej”, (czyli działania na szkodę okupanta; osoba taka zazwyczaj była już w rękach Gestapo, a jej los był przesądzony) oraz samowolnego opuszczenia służby. Natomiast w przypadkach przestępstw pospolitych odstępowano od tej kary, nawet wówczas, gdy funkcjonariusz został skazany na karę więzienia za przestępstwo kryminalne. Zależało to od stopnia „użyteczności” danego policjanta w oczach niemieckiej zwierzchności. Np. za alkoholizm na służbie w trybie normalnym zwalniano natychmiast, ale w przypadków posiadania „pleców” u Niemców kończyło się na upomnieniu. W zakresie przestępstw pospolitych funkcjonariusz PP początkowo odpowiadał przed polskimi organami wymiaru sprawiedliwości. Od sierpnia częściowo podlegał Sądowi SS i Policji, a od września 1943 sąd ten rozpatrywał wszystkie kategorie spraw. Paradoksalnie, poprawiło to znacznie sytuację polskich policjantów, którzy nie mogli być odtąd dowolnie represjonowani przez Gestapo, Kripo albo z góry wiadomym skutkiem postawieni przed policyjnym „sądem” doraźnym. Trzeba obiektywnie stwierdzić, że chociaż liczba surowych wyroków orzeczonych przez sądy SS była duża, to jednak sprawy rozpatrywano dokładniej i z zachowaniem elementarnych reguł prawnych, łącznie z prawem do realnej obrony.

Chcąc jeszcze bardziej zmoczyć nadzór, zarządził okupant w pierwszym kwartale 1943 roku tzw. scalanie posterunków PP. Chodziło o likwidację posterunków o załogach poniżej 6 osób i wzmocnienie ich personelem posterunków silniejszych. Komasacja przybrała na sile na przełomie lat 1943/1944 i przerodziła się w akcję

likwidacji jednostek w terenie, w celu tworzenia dużych placówek z niemieckimi kierownikami na czele. Letnia ofensywa radziecka w 1944 roku przyspieszyła proces rozpadu powiatowych organizacji PP. Poza zjawiskiem licznych dezercji, nastąpiło definitywne załamanie dotychczasowej struktury Policji Polskiej. W drugiej połowie 1944 normą były mieszane posterunki PP, policji ukraińskiej i żandarmerii. W stanie agonalnym Policja Polska przetrwała do początków 1945 roku, po czym uległa całkowitemu rozkładowi.

B. Polska Policja Kryminalna

Polska Policja Kryminalna (PK), zwana też „polskim Kripo” działała w GG przez całą okupację, mając taki sam status jak PP GG. Nie tworzone oddzielnych jednostek polskiej PK na szczeblu powiatów, jak to było w przypadku PP, ponieważ istniały one w ramach niemieckich urzędów Policji Kryminalnej (Kripo) obejmując swoją działalnością powiaty miejskie i wiejskie. W Warszawie, Krakowie, Lwowie i Lublinie istniały Dyrekcje Policji Kryminalnej (DPK) przy tamtejszych *Kriminaldirektorien* (KD), w pozostałych powiatach zorganizowano Komisariaty PK w ramach niemieckich *Kriminalkommissariate* (KK). W niektórych powiatach tamtejsze komisariaty PK powołały do życia ekspozytury w postaci posterunku PK (odpowiednik agentury kryminalnej).

Na czele DPK stał polski oficer łącznikowy jako bezpośredni pomocnik szefa niemieckiej Dyrekcji Kryminalnej (KD) i zastępca ds. kierowania polskim personelem placówki. W DPK istniało 6 komisariatów zagadnieniowych, budowanych na podstawie przedwojennych brygad śledczych, na jakie dzielił się Urząd Śledczy Policji Państwowej. A były to komisariaty:

- ds. morderstw i napaści rabunkowych,
- ds. kradzieży z włamaniem,
- ds. kradzieży zwykłych,
- ds. oszustw, fałszerstw i przestępstw urzędniczych,
- ds. sanitarno – obyczajowych.

W niektórych dyrekcjach istniał siódmy komisariat – ds. rejestracji i techniki kryminalistycznej. Zwierzchnictwo nad komisariatami sprawowali: oficer łącznikowy DPK oraz odpowiedni komisariat KD.

Dyrekcje Policji Kryminalnej powstawały z przedwojennych urzędów śledczych od jesieni 1939 roku, komisariaty powiatowe natomiast od początku 1940 roku. Na

czele komisariatów powiatowych stał polski zastępca niemieckiego kierownika KK. Służbowy nadzór nad „polskim Kripo” pełniła niemiecka policja bezpieczeństwa (Sipo). Nie istniała zależność PK od starostów, powiązania z urzędami PP GG były minimalne. Policja Kryminalna pełniła funkcję pomocniczą wobec niemieckiej Sipo, a jej głównymi zadaniami było:

- prowadzenie dochodzeń w sprawach dotyczących przestępstw pospoliczych,
- prowadzenie inwigilacji oraz infiltracja środowisk przestępczych,
- doraźne interwencje.

Podobnie jak PP GG, Niemcy wykorzystywali PK do swoich celów, takich jak działania przeciwko ukrywającym się Żydom i Cyganom, przeciwko handlowi pokątnemu, przeciwko ruchowi oporu.

Kompetencje PK wobec ludności niemieckiej były znacznie ograniczone, tak jak „mundurowej” Policji Polskiej.

Na korpus osobowy PK składali się oficerowie, szeregowi (funkcjonariusze), cywilni urzędnicy oraz pracownicy pomocniczy (woźni, gońcy, kucharze etc.). Stan osobowy funkcjonariuszy stale się zwiększał w lipcu 1940 wynosił 1302 osoby, w kwietniu 1942 roku 1759 osób, zaś w połowie 1944 – około 2800 osób. Wyższe i średnie funkcje kierownicze w PK pełnili w 90% przypadków Polacy, którzy ze względu na niski stan osobowy nadzorczej Kripo mieli większy zakres władzy niż wynikało to z ich uprawnień formalnych. Na stanowiskach wykonawczych zatrudniano Volksdeutsche, Ukraińców i Białorusinów. Nowe kadry dla polskiej PK szkolono w polskim oddziale Szkoły Policji Bezpieczeństwa i SD w Rabce Zdroju. Organizowano także kursy podstawowe dla kandydatów do PK oraz kursy doskonalące dla podoficerów.

Funkcjonariusze PK odpowiadali dyscyplinarnie wyłącznie przed nadzorem niemieckim. W zakresie odpowiedzialności karnej od 1941 roku byli podporządkowani kompetencji sądownictwa niemieckiego.

LITERATURA

1. Hempel Adam, *Policja granatowa w okupacyjnym systemie administracyjnym Generalnego Gubernatorstwa 1939-1945*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1987
2. Hempel Adam, *Pogrobowcy klęski, Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie 1939 – 1945*, Warszawa: PWN, 1990

3. Misiuk Andrzej, *Historia policji w Polsce. Od X wieku do współczesności*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008
4. Getter Marek, *Policja granatowa w Warszawie 1939 - 1944*, [w:] *Warszawa lat wojny i okupacji 1939-1944*, Warszawa 1972, zeszyt 2

Zakończenie

Ze względu na objętość pracy wielu zagadnień szczegółowych nie poruszyłem, np. sprawy szkolnictwa polskich służb policyjnych w Generalnym Gubernatorstwie. Jednakże wydaje mi się, że w sposób wystarczający i wierny odmalowałem obraz ustroju służb policyjnych, z szczególnym uwzględnieniem polskich, działających na terenach polskich niewcielonych do III Rzeszy.

Bibliografia

LITERATURA

1. Piotrowski Stanisław, *Dziennik Hansa Franka*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1956
2. Baranowski Włodzimierz, *Administracja okupacyjna w Generalnym Gubernatorstwie*, Materiały Biura Prac Administracyjnych, Londyn : [s.n.], 1942
3. Borodziej Włodzimierz, *Terror i polityka. Policja niemiecka a ruch oporu w GG 1939 – 1944*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1985
4. Madajczyk Czesław, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce tom I*, Warszawa: PWN, 1970
5. Misiuk Andrzej, *Historia policji w Polsce. Od X wieku do współczesności*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008
6. Getter Marek, *Policja granatowa w Warszawie 1939 - 1944*, [w:] *Warszawa lat wojny i okupacji 1939-1944*, Warszawa 1972, zeszyt 2
7. Madajczyk Czesław, *Generalna Gubernia w planach hitlerowskich*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961

ŹRÓDŁA

1. Pospieszalski Karol Marian, *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce, część II – Generalna Gubernia*, Poznań: Instytut Zachodni, 1958
2. Hempel Adam, *Policja granatowa w okupacyjnym systemie administracyjnym Generalnego Gubernatorstwa 1939-1945*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1987
3. Kozera Łukasz, Wojtasik Mieczysław, *Zarys administracyjny niemieckiej okupacji Generalnej Guberni*, Chełm: Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznej, 2008
4. Hempel Adam, *Pogrobowcy klęski, Rzecz o policji „granatowej” w Generalnym Gubernatorstwie 1939 – 1945*, Warszawa: PWN, 1990